

V I Lenin
Karl Marx
(En kort biografi med presentation av marxismen)

Innehåll

Förord	1
Marx' teori.....	3
Den filosofiska materialismen.....	3
Dialektiken	5
Den materialistiska historieuppfattningen.....	6
Klasskampen	7
Marx' ekonomiska lära.....	8
Värdet	8
Mervärdet	9
Socialismen	14
Proletariatets klasskampstaktik	16

Förord

Artikeln om Karl Marx, vilken nu kommer ut som särtryck, vill jag minnas att jag skrev 1913, för Granats uppslagsverk. Till artikeln hade fogats en rätt detaljerad litteraturförteckning om Marx, företrädesvis omfattande utländsk litteratur. Denna förteckning har utelämnats ur föreliggande utgåva. Dessutom strök uppslagsverkets redaktion av censurskäl för sin del slutet av artikeln, där Marx' revolutionära taktik framlades. Jag har tyvärr ingen möjlighet att återge artikelslutet här, eftersom utkastet blev kvar någonstans bland mina papper i Kraków eller Schweiz. Jag minns endast, att jag bl a citerade ett ställe ur ett brev från Marx till Engels av den 16 april 1856 där han skrev: "Hela saken i Tyskland kommer att bero på möjligheten att stödja den proletära revolutionen genom något slags andra upplaga av bondekriget. Då kommer saken att gå utmärkt." Det har sedan 1905 inte förstås av våra mensjeviker, som nu sjunkit så djupt att de helt förrått socialismen och gått över till bourgeoisin.

N Lenin

Moskva den 14 maj 1918

* * *

Marx, Karl föddes den 5 maj 1814 i staden Trier i Rhenprovinsen, Preussen. Hans far var advokat, en jude som 1824 övergått till protestantismen. Familjen var välbärgad och bildad, men inte revolutionär. Sedan Marx hade gått ut gymnasiet i Trier, studerade han juridik men framför allt historia och filosofi vid universitetet i Bonn och därefter i Berlin. År 1841 avslutade han universitetsstudierna med en doktorsavhandling om Epikurs filosofi. Till sina åsikter var Marx vid denna tid ännu hegelian och idealist. I Berlin anslöt han sig till "vänsterhegelianernas" krets (Bruno Bauer m fl), vilka försökte att dra ateistiska och revolutionära slutsatser av Hegels filosofi.

Efter universitetsstudierna flyttade Marx till Bonn, där han räknade med att erhålla en professur. Men regeringens reaktionära politik – år 1832 berövades Ludwig Feuerbach sin professur, 1836 vägrades han på nytt tillträde till universitetet och 1841 fråntogs den unge professorn Bruno Bauer rätten att hålla föreläsningar i Bonn – tvång Marx att avstå från den lärda banan. De vänsterhegelianska åsikterna utvecklades vid denna tid mycket snabbt i Tyskland. Ludwig Feuerbach började särskilt från 1836 att kritisera teologin och vända sig till materialismen, som 1841 fullständigt behärskade hans tänkande (Kristendomens väsen); 1843 utkom hans Grundsatser för framtidens filosofi. "Man måste själv ha upplevt" dessa böckers "befriande verkan", skrev Engels senare om dessa Feuerbachs verk. "Alla [dvs vänsterhegelianerna, däribland Marx] var vi med ens feuerbachianer." Vid denna tid grundade radikala rhenborgare, som hade beröringspunkter med vänsterhegelianerna, i Köln oppositionstidningen Rheinische Zeitung som började utkomma den 1 januari 1842. Marx och Bruno Bauer inbjöds att medverka som ledande medarbetare, och i oktober 1842 blev Marx chefredaktör och flyttade från Bonn till Köln. Tidningens revolutionärt demokratiska inriktning blev under Marx' ledning allt mera utpräglad, och regeringen underkastade den först en dubbel och tredubbel censur men beslöt sedan att helt förbjuda den fr o m den 1 januari 1843. Marx såg sig vid denna tidpunkt tvungen att lämna redaktörsposten, men hans avgång räddade likväl inte tidningen och den lades ned i mars 1843. Bland Marx' mest betydande artiklar i Rheinische Zeitung framhåller Engels förutom de nedan angivna (se *Litteraturförteckning*) även artikeln om de vinodlande böndernas situation i Moseldalen. Det journalistiska arbetet hade visat Marx, att hans kunskaper om den politiska ekonomin var bristfälliga, och han började ivrigt studera detta ämne.

År 1843 gifte sig Marx i Kreuznach med sin barndomsväninna Jenny von Westphalen, som han var förlovad med redan som student. Hans hustru härstammade från en reaktionär preussisk adelsfamilj. Hennes äldre broder var preussisk inrikesminister under en av de reaktionäraste perioderna, 1850-58. På hösten 1843 kom Marx till Paris för att utomlands utge en radikal tidskrift tillsammans med Arnold Ruge (1802-80; vänsterhegelian, 1825-30 i fängelse, efter 1848 emigrant, efter 1866-70 bismarckian). Av denna tidskrift, *Deutsch-französische Jahrbücher*, utkom bara första häftet. Svårigheterna att sprida den illegalt i Tyskland och meningsskiljaktigheter med Ruge gjorde, att den måste nedläggas. I sina artiklar i denna tidskrift framstår Marx redan som revolutionär. Han proklamerar en "hänsynslös kritik mot allt bestående" och särskilt "vapnets kritik" och appellerar till *massorna* och till *proletariatet*.

I september 1844 anlände Friedrich Engels för några dagar till Paris och blev från denna tid Marx' närmaste vän. Tillsammans deltog de ytterst livligt i det sjudande livet bland de revolutionära grupperna i det dåtida Paris (särskilt betydelsefull var Proudhons lära, som Marx definitivt gjorde upp räkningen med i sin bok *Filosofins elände* 1847). I hård kamp mot den småborgerliga socialismens olika läror utarbetade de teorin och taktiken för den revolutionära *proletära socialismen* eller kommunismen (marxismen). (Se Marx' skrifter från denna tid, 1844-48, i *Litteraturförteckning*.) År 1845 blev Marx på den preussiska regeringens begäran utvisad från Paris som farlig revolutionär. Han flyttade till Bryssel. Våren 1847 anslöt sig Marx och Engels till det hemliga propagandasällskapet Kommunisternas förbund. De gjorde en framstående insats vid förbundets andra kongress (London i november 1847) och författade på dess uppdrag det i februari 1848 publicerade berömda Kommunistiska partiets manifest. I detta verk framställs med genialisk klarhet och tydlighet den nya världsåskådningen: den konsekventa materialismen, som omfattar också det sociala livets område, dialektiken som den allsidigaste och djupaste läran om utvecklingen, teorin om klasskampen och om den världshistoriska revolutionära roll som tillkommer proletariatet, skaparen av ett nytt, kommunistiskt samhälle.

Efter februarirevolutionens utbrott 1848 utvisades Marx från Belgien. Han återvände till Paris och for efter marsrevolutionen till Tyskland, närmare bestämt till Köln. Där utkom *Neue Rheinische Zeitung* med Marx som huvudredaktör från den 1 juni 1848 till den 19 maj 1849. Den nya teorin bekräftades på ett glänsande sätt genom revolutionshändelsernas förlopp 1848-49, liksom den senare bekräftats genom alla proletära och demokratiska rörelser i världens alla länder. Den segrande kontrarevolutionen ställde först Marx inför rätta (han frikändes den 9 februari 1849) och utvisade honom sedan från Tyskland (den 16 maj 1849). Marx begav sig först till Paris, utvisades också därifrån efter demonstrationen den 13 juni 1849 och reste till London, där han uppehöll sig ända till sin död.

Emigrantlivets förhållanden var ytterst svåra, vilket synnerligen åskådligt framträder i brevväxlingen mellan Marx och Engels (utgiven 1913). Nöden höll rentav på att kväva Marx och hans familj. Utan ett ständigt och uppoffrande finansiellt stöd från Engels skulle Marx inte ha kunnat avsluta *Kapitalet*, han skulle t o m oundvikligen ha dukat under av fattigdom. Dessutom tvingades Marx av den småborgerliga och överhuvudtaget ickeproletära socialismens förhärskande läror och strömningar ständigt till en skoningslös kamp, och han var ibland tvungen att slå tillbaka de mest hätska och ursinniga personliga angrepp (Herr Vogt). Marx höll sig borta från emigrantcirklarna och utarbetade sin materialistiska teori i en rad historiska skrifter (se *Litteraturförteckning*) och ägnade huvudsakligen sina krafter åt att studera den politiska ekonomin. Marx revolutionerade denna vetenskap (se nedan Marx' teori) i sina verk *Till kritiken av den politiska ekonomin* (1859) och *Kapitalet* (b I, 1867).

Den återupplivningsperiod som de demokratiska rörelserna upplevde i slutet av 50-talet och på 60-talet uppkallade åter Marx till praktisk verksamhet. År 1864 (den 28 september)

grundades i London den berömda Första internationalen, Internationella arbetarassociationen. Marx var själen i denna organisation och författare till dess första uttalande och en lång rad resolutioner, uttalanden och manifest. Marx verkade för en sammanslutning av de olika ländernas arbetarrörelse, försökte leda in de skilda formerna för den ickeproletära, för-marxistiska socialismen (Mazzini, Proudhon, Bakunin, den brittiska liberala tradeunionismen, det lassalleanska högervinglandet i Tyskland osv) på det gemensamma handlandets väg, bekämpade alla dessa sekters och skolors teorier och smidde på så sätt en enhetlig proletär kamptaktik för de olika ländernas arbetarklass. Sedan Pariskommunen hade fallit (1871) – Marx gav (i skriften Pariskommunen, publicerad 1871) en djupgående, träffande och glänsande värdering av kommunen från en *kämpes* och revolutionärs ståndpunkt – och sedan bakunisterna hade sprängt internationalen, blev det omöjligt för den att existera i Europa. Efter internationalens kongress i Haag (1872) genomdrev Marx att dess generallråd flyttades till New York. Första internationalen hade spelat ut sin historiska roll och lämnade plats för en tid av ojämförligt större tillväxt av arbetarrörelsen i världens alla länder, nämligen en tid av dess tillväxt *på bredden*, av upprättande av socialistiska arbetarpartier med massanslutning i de enskilda nationalstaterna.

Det ansträngande arbetet i internationalen och de ännu mer ansträngande teoretiska studierna undergrävde definitivt Marx' hälsa. Han fortsatte sin omarbetning av den politiska ekonomin och ämnade avsluta *Kapitalet*, i vilket syfte han samlade en mängd nytt material och studerade flera språk (t ex ryska), men sjukdom hindrade honom att avsluta *Kapitalet*.

Den 2 december 1881 avled hans hustru, och den 14 mars 1883 insomnade Marx stilla i sin länstol. Han ligger begravd på Highgates kyrkogård i London vid sidan av sin hustru. Av Marx' barn dog några i tidig ålder när familjen led nöd i London. Tre döttrar gifte sig med socialister i Storbritannien och Frankrike: Eleanor Aveling, Laura Lafargue och Jenny Longuet. Den senares son tillhör Franska socialistiska partiet.

Marx' teori

Marxismen är systemet av Marx' åskådningar och teori. Marx vidareutvecklade och fulländade på ett genialt sätt de tre viktigaste idéströmningarna under 1800-talet i mänsklighetens tre mest utvecklade länder: den klassiska tyska filosofin, den klassiska engelska politiska ekonomin och den franska socialismen i förbindelse med de franska revolutionära teorierna överhuvudtaget. Den t o m av Marx' motståndare erkända utomordentliga konsekvensen och helgjutenheten i hans åsikter, vilka i sin totalitet utgör den moderna materialismen och den moderna vetenskapliga socialismen som teori och program för arbetarrörelsen i världens alla civiliserade länder, föranleder oss att innan vi går över till en framställning av marxismens huvudinnehåll, nämligen Marx' ekonomiska teori, ge en kort sammanfattning av hans världsåskådning överhuvudtaget.

Den filosofiska materialismen

Från och med åren 1844-45, då Marx' åsikter utformades, var han materialist, bl a anhängare av Ludwig Feuerbach, vars svaga sidor Marx också senare uteslutande ansåg ligga i bristande konsekvens och allsidighet hos hans materialism. Feuerbachs världshistoriska och ”epokgörande” betydelse såg Marx just i den beslutsamma brytningen med Hegels idealism och i proklamerandet av materialismen, som redan ”på 1700-talet, särskilt i Frankrike, var en kamp inte bara mot de bestående politiska institutionerna och samtidigt därmed mot religion och teologi, utan också lika mycket ... mot all slags metafysik” (i betydelsen av ”drucken spekulering” till skillnad från ”nykter filosofi”) (Den heliga familjen i Litterär kvarlåtenskap). ”För Hegel”, skrev Marx, ”är tankeprocessen, vilken han rentav personifierar under namn av

Idén, verklighetens demiurg [skapare, upphovsman] ... För mig är tvärtom det ideella ingenting annat än det materiella, omsatt och översatt i människans hjärna.” (*Kapitalet*, I, Efterskrift till andra upplagan) I full överensstämmelse med denna Marx’ materialistiska filosofi och som förklaring till denna skrev Engels i *Anti-Dühring* (se denna bok) – Marx hade tagit del av manuskriptet till detta verk – följande: ”Världens enhet ligger inte i dess vara ... Världens verkliga enhet ligger i dess materialitet, och denna är inte bevisad ... utan förutsätter en lång och mödosam utveckling av filosofin och naturvetenskapen ... *Rörelsen är materiens existensform*. Aldrig någonsin har det funnits eller kan det finnas en materia utan rörelse ... rörelse utan materia . . .” Frågar man ”. . . vad tänkande och medvetande är och varifrån de härstammar, så finner man, att de är produkter av den mänskliga hjärnan och att människan själv är en naturprodukt, som utvecklats sig i och tillsammans med sin omgivning. Det förstås då av sig självt, att produkterna av den mänskliga hjärnan, som ju i sista hand också är naturprodukter, inte står i motsättning till utan svarar mot de övriga natursammanhangen.”

”Hegel var idealist, d. v. s. i stället för att betrakta sina tankar som mer eller mindre abstrakta avbilder [”Abbilder”, ibland talar Engels om ”avtryck”] av föremålen och processerna i den verkliga världen uppfattade han tvärtom föremålen och deras förändringar som avbilder av en på något sätt före den verkliga världen existerande idé.” I sitt verk *Ludwig Feuerbach*, i vilket Engels framlägger sina och Marx’ åsikter om Feuerbachs filosofi och vilket han lämnade till sättning först sedan han gått igenom sitt och Marx’ gamla manuskript från åren 1844-45 om Hegel, Feuerbach och den materialistiska historieuppfattningen, skriver Engels: ”Den stora huvudfrågan för all filosofi, speciellt den nyare, är frågan om förhållandet mellan tänkande och vara ... anden och naturen ... Vilket är det primära, anden eller naturen? ... Allteftersom denna fråga besvarades, delade sig filosoferna i två stora läger. De som hävdade, att anden existerade före naturen och som således sist och slutligen förutsatte en världsskapelse av ett eller annat slag ... , bildade idealismens läger. De andra, som betraktade naturen som det primära, tillhör materialismens olika skolor.” Varje annan användning av begreppen idealism och materialism (i filosofisk mening) leder endast till förvirring. Marx förkastade avgjort inte bara idealismen, som alltid på ett eller annat sätt är förbunden med religionen, utan även Humes och Kants särskilt i våra dagar utbredda åsikt, agnosticismen, kriticismen, positivismen i olika former. Han ansåg, att en dylik filosofi var en ”reaktionär” eftergift åt idealismen och i bästa fall ”ett förläget sätt att i stillhet acceptera materialismen och förneka den inför hela världen”. Se i denna fråga, förutom de redan nämnda arbetena av Engels och Marx, den senares brev till Engels av den 12 december 1866. Marx anmärker där, att den kände naturforskaren T Huxley uppträtt ”mera materialistiskt” än vanligt och erkänt, att ”så länge vi verkligen iakttar och tänker, kommer vi aldrig ut ur materialismen”. Samtidigt förebrår Marx honom för att ha öppnat ett ”kryphål” åt agnosticismen och humeismen. Särskilt måste man notera Marx’ åsikt om förhållandet mellan frihet och nödvändighet: ”Blind är nödvändigheten endast *för så vitt den inte är insedd*.” Frihet är insikt om nödvändigheten. (Engels i *Anti-Dühring*) Det betyder: erkännande av naturens objektiva lagbundenhet och nödvändighetens dialektiska förvandling till frihet (i likhet med förvandlingen av det okända men fattbara ”tinget i sig” till ett ”ting för oss” och ”tingens väsen” till ”företeelser”). Den största bristen hos den ”gamla” materialismen, inklusive den feuerbachska (och så mycket mera den ”vulgära”, Büchners, Vogts och Moleschotts), ansåg Marx och Engels vara: (1) att denna materialism var ”övervägande mekanisk” då den inte tog hänsyn till kemins och biologins senaste utveckling (i våra dagar borde man dessutom tillfoga: den elektriska teorin om materien); (2) att den gamla materialismen var ohistorisk, odialektisk (metafysisk i antidialektisk mening) och inte genomförde utvecklingsståndpunkten konsekvent och allsidigt; (3) att man uppfattade ”människans väsen” abstrakt och inte som ”totaliteten av de [konkret-historiskt bestämda] samhälleliga förhållandena” och därför endast

”förklarade” världen, medan det gäller ”att förändra” den, dvs att man inte förstod ”den revolutionära, praktiska verksamhetens” betydelse.

Dialektiken

Marx och Engels ansåg, att den hegelska dialektiken – såsom den mest allsidiga, innehållsrika och djupgående utvecklingsläran – var den klassiska tyska filosofins största vinning. Varje annan formulering av principen om utveckling, evolution, ansåg de vara ensidig och innehållsfattig, vara en vanställning och förvrängning av det verkliga utvecklingsförloppet (vilket ej sällan kännetecknas av språng, katastrofer och revolutioner) i naturen och samhället. ”Marx och jag var väl ganska ensamma om ... att rädda över den medvetna dialektiken [rädda den från att förstöras av idealismen, hegelianismen inbegripen] till den materialistiska uppfattningen av naturen ...” ”Naturen är det bästa beviset på dialektikens riktighet, och vi måste ge den moderna naturvetenskapen det erkännandet att den stött detta bevis med ett ytterst rikhaltigt och för varje dag alltmer växande material” (skrivet före upptäckten av radium, elektroner, elementens förvandling osv!). ”Den har därmed ådagalagt att naturen i själva verket går dialektiskt och inte metafysiskt tillväga.”

”Den stora grundtanken”, skriver Engels, ”— att världen inte bör uppfattas som ett komplex av färdiga ting utan som ett komplex av *processer*, i vilket de skenbart oföränderliga tingen liksom också deras avbilder i vår tänkande hjärna, begreppen, befinner sig i oavbruten förändring, där det ena blir till och det andra går under . – denna stora grundtanke har, i synnerhet efter Hegel, i så hög grad ingått i det allmänna medvetandet, att den i denna allmänna form nu knappast bestrides från något håll. Men det är en sak att erkänna den i ord och en annan sak att verkligen tillämpa den i varje enskilt fall och på varje givet forskningsområde.” ”För denna [dialektiska] filosofi existerar ingenting slutgiltigt, absolut, heligt. Den påvisar alltings förgänglighet och det förgängliga i allt, och ingenting annat blir bestående för densamma än den oavbrutna processen av vardande och utslocknande, än den ändlösa rörelsen uppåt från det lägre till det högre. Den utgör själv blott en återspeglning av denna process i den mänskliga hjärnan.” På så sätt är dialektiken enligt Marx ”vetenskapen om de allmänna rörelselagarna för såväl yttervärlden som det mänskliga tänkandet”.

Denna revolutionära sida av Hegels filosofi togs upp och utvecklades av Marx. Den dialektiska materialismen ”har inte längre användning för någon över de övriga vetenskaperna stående filosofi”. Vad som återstår av den tidigare filosofin är ”läran om tänkandet och dess lagar – den formella logiken och dialektiken”. Men dialektiken, enligt Marx’ såväl som enligt Hegels uppfattning, innesluter i sig vad man i dag kallar kunskapsteori, gnoseologi, som likaledes måste betrakta sitt ämne historiskt genom att studera och sammanfatta kunskapens uppkomst och utveckling, övergången från *icke*-vetande till vetande.

I vår tid har idén om utveckling, evolution, nästan helt ingått i det samhällsliga medvetandet, fast på andra vägar och inte genom Hegels filosofi. I den formulering som Marx och Engels, utgående från Hegel, gav denna idé är den emellertid betydligt allsidigare, betydligt innehållsrikare än den gängse evolutionsidén. En utveckling som så att säga återupprepar de redan genomgångna stadierna, men upprepar dem annorlunda, på ett högre plan (”negationens negation”), en utveckling som inte försiggår rätlinjigt utan så att säga i spiral; en språngliknande, katastrofartad, revolutionär utveckling; ”avbrott i kontinuiteten”; kvantitetens övergång i kvalitet; inre utvecklingsimpulser som utlöses genom motsättningen och sammanstötningen mellan olika krafter och tendenser, vilka verkar på en bestämd kropp antingen inom ramen för en viss företeelse eller inom ett bestämt samhälle; ömsesidig avhängighet och det intimaste oskiljbara sammanhang mellan varje företeelses alla sidor (varvid historien bringar ständigt nya sidor i dagen), ett sammanhang som resulterar i

rörelsens enhetliga och lagbundna världsprocess – det är några drag hos dialektiken som den utvecklingslära som är vida innehållsrikare (än den vanliga). (Jfr Marx' brev till Engels av den 8 januari 1868 med hånet över Steins "träaktiga trichotomier", som det vore absurt att förväxla med den materialistiska dialektiken.)

Den materialistiska historieuppfattningen

Insikten om den gamla materialismens inkonsekvens, ofullkomlighet och ensidighet övertygade Marx om att det var nödvändigt "att bringa vetenskapen om samhället ... i överensstämmelse med den materialistiska grundvalen och rekonstruera den på denna grundval". Liksom materialismen i allmänhet härleder medvetandet från varat och inte omvänt, så krävde materialismen i sin tillämpning på mänsklighetens samhällsliga liv att det *samhälleliga* medvetandet härleddes ur det *samhälleliga* varat. "Teknologin avslöjar", säger Marx (Kapitalet, I), "människans aktiva förhållande till naturen, hennes livs omedelbara produktionsprocess och därmed också hennes samhällsliga levnadsförhållanden och de ur dessa emanerande (entquellend) andliga föreställningarna." En helgjuten formulering av materialismens grundsatser utsträckt till det mänskliga samhället och dess historia gav Marx i förordet till sin bok Till kritiken av den politiska ekonomin med följande ord:

"I sitt livs samhällsliga produktion träder människorna i bestämda, nödvändiga, av deras vilja oberoende förhållanden, produktionsförhållanden, som motsvarar en bestämd utvecklingsgrad av deras materiella produktivkrafter.

Summan av dessa produktionsförhållanden bildar samhällets ekonomiska struktur, den reella bas, på vilken en juridisk och politisk överbyggnad reser sig och vilken motsvaras av bestämda former av det samhällsliga medvetandet. Det materiella livets produktionssätt är bestämmande för den sociala, politiska och andliga livsprocessen överhuvudtaget. Det är inte människornas medvetande som bestämmer deras vara utan tvärtom deras samhällsliga vara som bestämmer deras medvetande. På ett visst stadium av sin utveckling råkar samhällets materiella produktivkrafter i motsättning till de rådande produktionsförhållandena, eller, vad som bara är ett juridiskt uttryck för detta, med de egendomsförhållanden, inom vilka dessa produktivkrafter hittills rört sig. Från att ha varit utvecklingsformer för produktivkrafterna förvandlas dessa förhållanden till fjättrar för desamma. Då inträder en period av social revolution. Med förändrandet av den ekonomiska grundvalen genomgår hela den oerhörda överbyggnaden en mer eller mindre snabb omvälvning. Då man betraktar sådana omvälvningar måste man ständigt skilja mellan den materiella omvälvningen i de ekonomiska produktionsbetingelserna, vilken kan naturvetenskapligt exakt konstateras, och de juridiska, politiska, religiösa, konstnärliga eller filosofiska, kort sagt ideologiska former, i vilka människorna blir medvetna om denna konflikt och utkämpar den.

Lika litet som man bedömer en individ efter det, som han tänker om sig själv, lika litet kan man bedöma en sådan omvälvningsepok efter dess medvetande. Man måste tvärtom förklara detta medvetande ur det materiella livets motsägelser, ur den konflikt som råder mellan de samhällsliga produktiv-krafterna och produktionsförhållandena ... I stora drag kan asiatiskt, antikt, feodalt och modernt borgerligt produktionssätt betecknas som progressiva epoker av den ekonomiska samhällsformationen." (Jfr Marx' korta formulering i hans brev till Engels av den 7 juli 1866: "Vår teori om att definiera arbetsorganisationen genom produktionsmedlen.")

Upptäckten av den materialistiska historieuppfattningen, eller rättare sagt materialismens konsekventa vidareutveckling och utsträckande till de samhällsliga företeelsernas område, avlägsnade de två största bristerna hos de tidigare historieteorierna. För det första behandlade dessa i bästa fall endast de ideologiska motiven för människornas historiska verksamhet, utan att undersöka vad som framkallat dessa motiv, utan att fatta den objektiva lagbundenheten i

utvecklingen av samhällsförhållandenas system och utan att se dessa förhållandens ursprung i den materiella produktionens utvecklingsgrad. För det andra hade de tidigare teorierna lämnat åsido just folk*massornas* handlingar, medan den historiska materialismen för första gången gjorde det möjligt att med vetenskaplig exakthet utforska massornas samhälleliga levnadsbetingelser och förändringarna i dessa betingelser. ”Sociologin” och historieskrivningen före Marx hade i *bästa* fall levererat en anhopning av fragmentariskt samlade, obearbetade fakta och en skildring av enstaka sidor av den historiska processen. Marxismen visade vägen till ett allomfattande och allsidigt studium av de samhällsekonomiska formationernas uppkomst, utveckling och förfall genom att den undersökte *totaliteten* av alla motstridande tendenser och härledde dessa ur de olika samhällsklassernas exakt bestämbara levnads- och produktionsförhållanden, avlägsnade subjektivismen och godtyckligheten vid urvalet och förklaringen av de enskilda ”förhärskande” idéerna samt blottade att alla idéer och alla olika tendenser utan undantag har sin rot i de materiella produktivkrafternas tillstånd. Människorna skapar själva sin historia, men varigenom människornas och särskilt människornas motiv bestäms, varigenom sammanstötningarna mellan de motstridande idéerna och strävandena förorsakas, vad totaliteten av alla dessa sammanstötningar hos massan av mänskliga samhällen utgör, hurudana det materiella livets objektiva produktionsbetingelser är vilka bildar basen för människornas hela historiska handlande, och hurudana utvecklingslagen för dessa betingelser är – på allt detta fäste Marx uppmärksamheten och visade vägen till ett vetenskapligt studium av historien som en enhetlig, i hela sin kolossala mångsidighet och motstridighet lagbunden process.

Klasskampen

Att i ett givet samhälle en del medlemmars strävanden går tvärtemot andras, att det samhälleliga livet är fullt av motsättningar, att historien visar oss en kamp mellan folk och samhällen såväl som en kamp inom dem och dessutom en växling av revolutions- och reaktionsperioder, av krig och fred, av stagnation och snabbt framåtskridande eller förfall – det är allmänt bekanta fakta. Marxismen har gett den ledtråd som gör det möjligt att upptäcka en lagbundenhet i denna skenbara labyrint och detta skenbara kaos. Denna ledtråd är teorin om klasskampen. Endast genom att undersöka summan av strävanden hos alla medlemmar i ett bestämt samhälle eller en grupp av samhällen kan man vetenskapligt fastställa resultaten av dessa strävanden. Och ursprunget till de motstridiga strävandena är skillnaden i läge och levnadsförhållanden för de klasser som varje samhälle är uppdelat i. ”Historien om alla hittillsvarande samhällen”, säger Marx i Kommunistiska manifestet (med undantag för ursamhället, tillade senare Engels), ”är historien om klasskamp. Fri och slav, patricier och plebej, baron och livegen, mästare och gesäll, kort sagt: förtryckare och förtryckta stod i ständig motsättning till varandra, förde en oavbruten, än dold, än öppen kamp, en kamp, som varje gång slutade med en revolutionär omgestaltning av hela samhället eller med de kämpande klassernas gemensamma undergång ... Det ur det feodala samhällets undergång utgångna moderna borgerliga samhället har icke upphävt klassmotsatserna. Det har blott satt nya klasser, nya betingelser för undertryckandet, nya former för kampen i de gamlas ställe. Vår epok, bourgeoisins epok, utmärker sig dock därigenom, att den har förenklat klassmotsättningarna. Hela samhället delar sig alltmer i två stora fientliga läger, i två stora, varandra direkt motsatta klasser, bourgeoisin och proletariatet.” Sedan den stora franska revolutionen har Europas historia med särskild åskådlighet i flera länder blottat denna händelsernas verkliga bakgrund, klasskampen. Redan restaurationen” i Frankrike frambringade en rad historiker (Thierry, Guizot, Mignet, Thiers) som vid sin sammanfattning av händelserna var tvungna att erkänna att klasskampen var nyckeln till hela den franska historien. Och den senaste epoken – epoken för bourgeoisins fullständiga seger, representativa institutioner, den breda (om inte allmänna) rösträtten, den billiga, till massorna spridda

dagspressen osv, epoken med mäktiga, allt bredare arbetarförbund och företagarföreningar osv – har ännu tydligare (om också ibland i en mycket ensidig, ”fredlig”, ”konstitutionell” form) visat klasskampen som händelsernas drivfjäder. Följande ställe ur Kommunistiska manifestet av Marx skall visa oss, vilka krav på en objektiv analys av alla klassers ställning i det nutida samhället i förbindelse med en analys av utvecklingsförhållandena för varje klass som Marx ställde på samhällsvetenskapen: ”Av de klasser, som i våra dagar står gentemot bourgeoisin, är blott proletariatet en verkligt revolutionär klass. Alla de andra klasserna förfaller och går under med storindustrin, proletariatet åter är dennas egen produkt. Medelstånden, den lilla fabrikanten, den lilla köpmannen, hantverkaren, bonden, alla bekämpar bourgeoisin för att skydda sin existens som medelstånd mot undergång. De är alltså icke revolutionära utan konservativa. Än mer, de är reaktionära, ty de söker vrida historiens hjul tillbaka. Om de är revolutionära, så är de det med hänsyn till sin förestående övergång till proletariatet, så försvarar de icke sina nuvarande utan sina framtida intressen, så lämnar de sin egen ståndpunkt för att ställa sig på proletariatets.” I en rad historiska verk (se *Litteraturförteckning*) har Marx gett glänsande och djupgående exempel på materialistisk historisk skrivning, på analys av varje enskild klass’ läge och ibland olika gruppers och skiktets läge inom klassen. Han påvisade tydligt, hur och varför ”all klasskamp är politisk kamp”. Det av oss anförda utdraget illustrerar vilket komplicerat nät av samhällsliga förhållanden och *övergångsstadier* från en klass till en annan, från gången tid till framtiden, som Marx analyserar för att redovisa totalresultaten av hela den historiska utvecklingen.

Marx’ ekonomiska lära är den djupaste, allsidigaste och mest detaljerade bekräftelsen och tillämpningen av hans teori.

Marx’ ekonomiska lära

”Det yttersta syftet med detta verk”, säger Marx i förordet till *Kapitalet*, ”är att avslöja det moderna samhällets ekonomiska rörelselag”, dvs det kapitalistiska, borgerliga samhällets. Utforskandet av produktionsförhållandena i ett givet, historiskt bestämt samhälle i deras uppkomst, utveckling och förfall – det är innehållet i Marx’ ekonomiska lära. I det kapitalistiska samhället är det produktionen av *varor* som dominerar, och Marx’ analys börjar därför med en analys av varan.

Värdet

En vara är för det första ett ting, som tillfredsställer något mänskligt behov. För det andra är den ett ting, som kan bytas mot ett annat. Ett tings nyttighet gör det till *bruksvärde*. Bytesvärdet (eller helt enkelt värdet) är framför allt ett förhållande: den proportion enligt vilken ett bestämt antal bruksvärden av ett slag byts mot ett bestämt antal bruksvärden av annat slag. Den dagliga erfarenheten visar oss, att miljoner och miljarder sådana byten oavbrutet likställer alla möjliga bruksvärden med varandra, även de mest olika och ojämförbara. Vad är nu det gemensamma mellan dessa olika ting, vilka ständigt likställs med varandra i ett bestämt system av samhällsliga förhållanden? Det gemensamma dem emellan är, att de är *arbetsprodukter*. Då människorna byter sina produkter, likställer de de mest olika slag av arbete. Varuproduktionen är ett system av samhällsliga förhållanden, i vilket enskilda producenter skapar olikartade produkter (samhällelig arbetsdelning) och alla dessa produkter likställs med varandra vid bytet. Det gemensamma som finns i alla varor är alltså inte en bestämd produktionsgrens konkreta arbete, inte ett speciellt slag av arbete, utan *abstrakt* mänskligt arbete, mänskligt arbete i allmänhet. Ett givet samhälles samlade arbetskraft, företrädd i summan av alla varornas värde, är en och samma mänskliga arbetskraft: miljarder bytesakter bevisar detta. Följaktligen representerar varje enskild vara endast en viss del av den *sam-*

hälleligt nödvändiga arbetstiden. Värdets storlek bestäms av den samhälleligt nödvändiga arbetsmängden eller den arbetstid som är samhälleligt nödvändig för tillverkningen av en bestämd vara, ett bestämt bruksvärde. ”Då de [människorna] byter sina olikartade produkter och likställer dem som värden, jämställer de också sina olikartade arbeten som mänskligt arbete. De vet inte om det, men de gör det.” Värdet är ett förhållande mellan två personer som en gammal ekonom uttryckte sig; han borde bara ha tillagt: ett förhållande, dolt under det materiella höljet. Endast med utgångspunkt i systemet av samhälleliga produktionsförhållanden hos en bestämd historisk samhällsformation, och därtill förhållanden som yttrar sig i en massbetonad, miljarder gånger upprepad bytesföreteelse, kan man förstå vad värdet är. ”Som värden är alla varor endast bestämda mått på kristalliserad arbetstid.” Efter en ingående analys av dubbelkaraktären hos det i varorna materialiserade arbetet övergår Marx till att analysera *värdeformerna* och *pengarna*. Den huvuduppgift Marx här ställer sig är att undersöka hur värdets penningform *uppstått* och bytets *historiska* utvecklingsprocess, från enskilda, tillfälliga byten (”enkel, enskild eller tillfällig värdeform”: en bestämd mängd av en vara byts mot en bestämd mängd av en annan vara) till den allmänna värdeformen, då en rad olika varor byts mot en och samma bestämda vara, och till värdets penningform, då guld blir denna bestämda vara, den allmänna ekvivalenten. Som den högsta produkten av bytets och varuproduktionens utveckling utsuddar och beslöjar pengarna allt individuellt arbetes samhälleliga karaktär, den samhälleliga förbindelsen mellan de enskilda producenterna, vilka förenas av marknaden. Marx underkastar pengarnas olika funktioner en utomordentligt ingående analys, varvid det också här (som överhuvudtaget i de första kapitlen i *Kapitalet*) är särskilt viktigt att notera, att framställningens abstrakta och ibland skenbart rent deduktiva form i verkligheten återger ett enormt faktamaterial om bytets och varuproduktionens utvecklingshistoria. ”... pengarna ... förutsätter ... en viss utveckling av varubytet. De speciella penningfunktionerna: den rena varuekvivalenten, cirkulations- eller betalningsmedlet, världspengar och pengar lagrade som skatter, alla tyder, allt efter den ena eller den andra funktionens omfattning och relativa övervikt, på högst olika utvecklingsstadier i den samhälleliga produktionsprocessen.” (Kapitalet, 1).

Mervärdet

När varuproduktionen nått ett bestämt utvecklingsstadium blir pengarna kapital. Varucirkulationens formel var V (vara) – P (pengar) – V (vara), dvs försäljning av en vara för att köpa en annan. Kapitalets allmänna formel är däremot P – V – P, dvs köp för att sälja (med profit). Denna ökning av det ursprungliga värdet hos de pengar, som sätts i omlopp, kallar Marx mervärde. Denna pengarnas ”tillväxt” i det kapitalistiska omloppet är ett allbekant faktum. Just denna ”tillväxt” förvandlar pengarna till kapital som ett särskilt, historiskt bestämt, samhälleligt produktionsförhållande. Mervärdet kan inte uppstå ur varucirkulationen, ty denna känner bara till byte av ekvivalenter; det kan inte heller uppstå genom ett pristillägg, ty köparnas och säljarnas ömsesidiga förluster och vinster skulle jämna ut varandra, men det är just fråga om en samhällelig mass- och genomsnittsföreteelse och inte någon individuell företeelse. För att erhålla mervärde måste penningägaren på marknaden upptäcka ”en vara, vars själva bruksvärde har den egendomliga beskaffenheten att vara en källa till värde” – en vara, vars förbrukningsprocess samtidigt är en värdeskapande process. Och det finns en sådan vara. Det är människans arbetskraft. Dess förbrukning är arbete och arbete skapar värde. Penningägaren köper arbetskraften till dess värde, vilket liksom varje annan varas värde bestäms genom den samhälleligt nödvändiga arbetstid som behövs för dess framställning (dvs värdet av underhållet av arbetaren och hans familj). Sedan penningägaren köpt arbetskraften, har han rätt att förbruka den, dvs att tvinga den att arbeta en hel dag, t ex 12 timmar. Emellertid skapar arbetaren under 6 timmar (den ”nödvändiga” arbetstiden) den produkt, varigenom hans levnadskostnader bestrids, och under de följande 6 timmarna (”mer”-

arbetstiden) skapar han en av kapitalisten obetald ”mer”-produkt eller mervärdet. Således måste man från produktionsprocessens ståndpunkt särskilja kapitalets två delar: det konstanta kapitalet, som ges ut för produktionsmedlen (maskiner, arbetsverktyg, råmaterial osv) och vars värde (på en gång eller delvis) oförändrat överförs till den färdiga produkten, och det variabla kapitalet, som förbrukas på arbetskraften. Detta kapitals värde förblir inte oförändrat utan växer under arbetsprocessen genom att det skapar mervärde. För att uttrycka i vilken grad kapitalet utsuger arbetskraften bör man därför inte jämföra mervärdet med hela kapitalet utan endast med det variabla kapitalet. Mervärdeknoten, som Marx kallar detta förhållande, blir alltså i vårt exempel 6/6, dvs 100 procent.

Den historiska förutsättningen för kapitalets uppkomst är för det första ackumulation av en viss penningssumma i enskilda personers ägo samtidigt med en jämförelsevis hög utveckling av varuproduktionen överhuvudtaget och för det andra förefintlighet av en i dubbel mening ”fri” arbetare, fri från varje inskränkning eller begränsning vid arbetskraftens försäljning samt fri från jord och produktionsmedel överhuvudtaget, dvs en egendomslös arbetare, en ”proletär”, som endast kan existera genom att sälja sin arbetskraft.

En ökning av mervärdet är i huvudsak möjlig genom två huvudmetoder: genom förlängning av arbetsdagen (”absolut mervärde”) och genom förkortning av den nödvändiga arbetsdagen (”relativt mervärde”). Vid sin analys av den första metoden ger Marx en storartad bild av arbetarklassens kamp för kortare arbetsdag och statsmaktens ingripande för att förlänga arbetsdagen (1300-1600-talet) och för att förkorta den (1800-talets fabrikslagstiftning). Sedan Kapitalet kom ut, har arbetarrörelsens historia i världens alla civiliserade länder lämnat tusen sinom tusen nya fakta som illustrerar denna bild,

Vid sin analys av produktionen av relativt mervärde undersöker Marx de tre viktigaste historiska stadierna i arbetsproduktivitetens höjning under kapitalismen: 1) enkel Kooperation; 2) arbetsdelning och manufaktur; 3) maskiner och storindustri. Hur pass djupgående Marx här blottat de grundläggande, typiska dragen i kapitalismens utveckling framgår bl a av att undersökningar av den ryska sk hemslöjdsindustrin ger ett synnerligen rikt material för belysning av de båda första av de tre nämnda stadierna. Den maskinella storindustrins revolutionerande verkan, vilken Marx skildrade 1867, har under det halvsekel som förflutit sedan dess framträtt i en hel rad ”nya” länder (Ryssland, Japan m fl).

Vidare. I högsta grad viktig och ny är Marx’ analys av *kapitalets ackumulation*, dvs förvandlingen av en del av mervärdet till kapital och dess användning för nyproduktion och inte för kapitalistens personliga behov eller nycker. Marx påvisade felet hos hela den föregående klassiska politiska ekonomin (från och med Adam Smith), vilken antog att allt det mervärde som förvandlas till kapital blir variabelt kapital. I verkligheten sönderfaller det emellertid i *produktionsmedel* jämte variabelt kapital. Kolossal betydelse i kapitalismens utveckling och vid dess förvandling till socialism har det faktum, att det konstanta kapitalets andel (av kapitalets hela summa) växer snabbare än det variabla kapitalets.

Kapitalets ackumulation, som gör att maskinen snabbare tränger ut arbetarna och som samlar rikedom vid den ena polen och fattigdom vid den andra, skapar också en sk industriell reservarmé, ett ”relativt överskott” av arbetare eller en ”kapitalistisk överbefolkning”, som antar synnerligen olikartade former och möjliggör för kapitalet att ytterst snabbt utvidga produktionen. Denna möjlighet i förbindelse med krediter och kapitalackumulationen i produktionsmedel ger bl a nyckeln till förståelse av överproduktionskriserna, vilka bröt ut periodiskt i de kapitalistiska länderna först i genomsnitt vart tionde år och sedan med längre och mindre bestämda mellanrum. Från kapitalackumulationen på kapitalismens grundval måste man skilja den sk ursprungliga ackumulationen: arbetarens skiljande från produktionsmedlen med våld, böndernas bortdrivande från deras jord, rovet av byalagsjorden,

systemen av kolonier, statsskulder, skyddstullar osv. Den ”ursprungliga ackumulationen” skapar vid den ena polen den ”fria” proletären, vid den andra penningägaren, kapitalisten.

”Den kapitalistiska ackumulationens historiska tendens” karakteriserar Marx med följande berömda ord: ”Expropriationen av de omedelbara producenterna genomfördes med skoningslös vandalism och hade till drivkraft de infamaste, smutsigaste och tarvligaste bevekelsegrunder. Den privata äganderätten, som vilar på eget, personligt arbete [av bonden och hantverkaren] och så att säga sammanknyter arbetaren med hans arbetsbetingelser, uttränges av den kapitalistiska äganderätten, som beror på exploatering av främmande, men formellt fri arbetskraft ... Men vad som nu skall exproprieras, är inte den självständiga arbetaren utan den kapitalist som exploaterar arbetarna. Denna expropriation fullbordas genom den kapitalistiska produktionens inre lagar, genom kapitalets centralisation. Varje segrande kapitalist slår ihjäl flera andra. Hand i hand med denna centralisation av kapitalet, eller de många kapitalisternas expropriation genom de få, utvecklas arbetsprocessens samarbetsform i ständigt växande skala. Vetenskapen får en mer och mer omfattande teknisk användning, jorden utnyttjas bättre och mera planmässigt, arbetsmedlen utformas för kollektiv användning, produktionsmedlen utnyttjas mera intensivt genom användning av nya metoder i en sammansatt arbetsprocess, olika folkslag kommer i ständigt intimare kontakter med varandra på världsmarknaden, och hela det kapitalistiska systemet internationaliseras i allt högre grad. Samtidigt med det sjunkande antalet kapitalmagnater, som har möjlighet att monopolisera och tillägna sig alla fördelarna av denna samhällseliga utveckling, ökar å andra sidan exploateringen av massorna, deras elände, slaveri och förnedring. Men även förbitteringen ökar hos den ständigt växande arbetarklassen, som samtidigt skolas, sammansvetsas och organiseras genom det kapitalistiska produktionssättets egen mekanik. Kapitalmonopolet blir en boja för det produktionssätt, som har växt upp under dess eget herravälde. Produktionsmedlen centraliseras, och arbetets samhällseliga karaktär utvecklas, tills produktionsprocessen inte längre rymmes innanför det kapitalistiska skalet. Detta spränges. Den kapitalistiska äganderättens timme slår. Expropriatorerna blir själva exproprierade.” (Kapitalet, 1)

I högsta grad viktig och ny är vidare den analys av det samhällseliga totalkapitalets reproduktion som Marx gjort i band II av Kapitalet. Också här undersöker Marx inte en individuell företeelse utan en massföreteelse, inte en bråkdel av samhällets ekonomi utan hela denna ekonomi i dess totalitet. Marx korrigerar klassikernas ovan påpekade fel, delar hela den samhällseliga produktionen i två stora avdelningar – I) produktion av produktionsmedel och II) produktion av konsumtionsmedel – och undersöker ingående med hjälp av sifferexempel cirkulationen av hela det samhällseliga kapitalet tillsammans, såväl vid reproduktion i tidigare omfattning som vid ackumulation. I band III av Kapitalet löses frågan om hur en genomsnittlig profitkvot uppkommer på grundval av värdelagen. Det är ett stort framsteg för den ekonomiska vetenskapen att Marx vid sin analys utgår från ekonomiska massföreteelser, från den samhällseliga ekonomin i dess helhet och inte från enskilda fall eller från konkurrensens yttre företeelser, till vilka den vulgära politiska ekonomin eller den moderna ”gränsnytteteorin” ofta inskränker sig. Först analyserar Marx mervärdets uppkomst och sedan övergår han till dess uppdelning i profit, kapitalränta och jordränta. Profiten är mervärdets förhållande till hela det i företaget investerade kapitalet. Kapital med ”hög organisk sammansättning” (dvs med det konstanta kapitalets övervikt över det variabla i en omfattning, som överskrider det samhällseliga genomsnittet) ger en profitkvot, som är lägre än genomsnittet. Kapital med ”låg organisk sammansättning” ger däremot högre profitkvot än genomsnittet. Kapitalkonkurrensen och kapitalets fria övergång från en produktionsgren till en annan utjämnar i båda fallen profitkvoten till genomsnittsnivån. Summan av alla varors värde i ett givet samhälle sammanfaller med summan av varornas pris, men i de enskilda

företagen och i de enskilda produktionsgrenarna säljs varorna under konkurrensens inflytande inte till sitt värde utan till *produktionspriserna*, vilka är lika med det förbrukade kapitalet plus genomsnittspröfiten.

Det allbekanta och obestridliga faktum, att priserna avviker från värdena och att pröfiten utjämnas, förklaras sålunda tillfullo av Marx på värdelagens grundval, ty summan av alla varors värden sammanfaller med summan av priserna. Men reduceringen av (det samhälleliga) värdet till (de individuella) priserna sker inte enkelt och omedelbart utan på ett mycket komplicerat sätt: i ett samhälle av splittrade varuproducenter, vilka endast genom marknaden är förbundna med varandra, kan lagbundenheten helt naturligt inte komma till uttryck på annat sätt än som genomsnittlig, samhällelig och massbetonad lagbundenhet, varvid de individuella avvikelserna åt det ena eller det andra hållet ömsesidigt upphäver varandra.

Högre arbetsproduktivitet betyder snabbare tillväxt av det konstanta kapitalet i förhållande till det variabla. Eftersom mervärdet är en funktion enbart av det variabla kapitalet, är det klart, att pröfitkvoten (mervärdets relation till hela kapitalet och inte endast till dess variabla del) har en tendens att sjunka. Marx analyserar ingående denna tendens och en rad omständigheter som döljer eller motverkar den. Utan att uppehålla oss vid de utomordentligt intressanta avsnitt i band III som handlar om ockrar-, handels- och penningkapitalet, övergår vi till det viktigaste: teorin om *jordräntan*. Jordbruksprodukternas produktionspris bestäms – på grund av den begränsade jordarealen som i de kapitalistiska länderna helt befinner sig i händerna på enskilda ägare – inte av produktionskostnaderna på den genomsnittliga, utan på den sämsta jorden, inte under de genomsnittliga, utan under de sämsta betingelserna för produktens leverans till marknaden. Skillnaden mellan detta pris och produktionspriset på den bättre jorden (eller under bättre betingelser) utgör *differentialräntan* (skillnadsräntan). Marx analyserade differentialräntan ingående och påvisade, att den uppstår genom skillnaden i fruktbarhet mellan de olika jordstyckena och genom skillnaden i storlek av det i jorden investerade kapitalet. Därmed avslöjade han fullständigt (se även Teorier om mervärdet, där kritiken mot Rodbertus förtjänar särskild uppmärksamhet) Ricardos misstag, enligt vilken differentialräntan uppstår endast vid en successiv övergång från bättre jord till sämre. Det förekommer tvärtom också motsatta övergångar, förvandling av en jordkategori till en annan (på grund av jordbruksteknikens framsteg, Städernas tillväxt osv), och den beryktade ”lagen om jordens avtagande bördighet” är ett djupt misstag, ett försök att vältra över kapitalismens brister, begränsningar och motsättningar på naturen. Vidare: pröfitens utjämnning inom alla industri- och folkhushållningsgrenar förutsätter överhuvudtaget en fullkomligt fri konkurrens, frihet att föra över kapital från en gren till en annan. Privatäganderätten till jorden skapar emellertid ett monopol, ett hinder för denna fria övergång. På grund av detta monopol ingår inte produkterna från lantbruket, vilket kännetecknas av lägre kapitalsammansättning och följaktligen en högre individuell pröfitkvot, i pröfitkvotens fullt fria utjämningsprocess; jordägaren får som monopolist möjlighet att hålla priset över genomsnittsnivån, och detta monopolpris alstrar *absolut* ränta. Differentialräntan kan inte upphävas, så länge kapitalismen finns till. Det *kan* däremot den absoluta räntan, t ex vid jordens nationalisering, vid dess övergång i statens ägo. En sådan övergång skulle betyda ett undergrävande av privatägarnas monopol samt en konsekventare och fullständigare konkurrensfrihet inom jordbruket. Därför har de radikala borgarna, anmärker Marx, i historien upprepade gånger framfört detta progressiva borgerliga krav på jordens nationalisering, vilket emellertid avskräcker bourgeoisins flertal, eftersom det alltför nära ”berör” också ett annat, i våra dagar särskilt viktigt och ”känsligt” monopol: monopolet på produktionsmedlen överhuvudtaget. (Marx har själv gett en utmärkt populär, kortfattad och klar framställning av sin teori om kapitalets genomsnittspröfit och den absoluta jordräntan i ett brev till Engels av den 2 augusti 1862. Se

Brevväxling, b III, s 77-81; jfr också brevet av den 9 augusti 1862, samma band, s 86f.) I samband med jordröntans historia är det också viktigt att hänvisa till Marx' analys, som visar arbetsröntans (då bonden skapar merprodukten genom sitt arbete på godsägarens jord) förvandling till produkt- eller naturaränta (bonden producerar merprodukten på sin egen jord och avlämnar den till godsägaren i kraft av "utomekonomiskt tvång") och sedan till penningränta (samma naturaränta, förvandlad till pengar, "obrok" i det gamla Ryssland, på grund av varuproduktionens utveckling) samt slutligen till kapitalistisk ränta, då lantbruksföretagaren, som brukar jorden med hjälp av lönarbete, träder i bondens ställe. I samband med denna analys av den "kapitalistiska jordröntans genesis" bör man lägga märke till en rad mycket skarpsinniga (och för efterblivna länder som Ryssland) särskilt viktiga tankar av Marx om *kapitalismens utveckling inom jordbruket*. Förvandlingen av "naturaränta till penningränta åtföljes inte bara utan föregripes t. o. m. genom att en klass egendomslösa daglönare bildas, som lejer bort sig för pengar. Under dess uppkomstperiod, då denna nya klass ännu bara uppträder sporadiskt, utvecklar sig därför helt följdriktigt en vana hos de bättre ställda räntepliktiga bönderna att för egen räkning exploatera lönarbetare på landsbygden *, alldeles som redan under feodaltiden mera förmögna livegna bönder i sin tur höll livegna. Så utvecklar sig undan för undan möjligheten att samla en viss förmögenhet och göra sig själv till framtida kapitalist. Bland de jordbrukare som arbetar åt sig själva, uppstår sålunda en plantskola för kapitalistiska arrendatorer, och denna utveckling får i takt med den allmänna utvecklingen av den kapitalistiska produktionen utanför landsbygden ..." (*Kapitalet*, III, 2, 332)

"Exproprieringen och fördrivandet av en del av landsbygdsbefolkningen inte bara frigör arbetare och deras livsmedel och arbetsmaterial åt industrikapitalet utan skapar också en hemmamarknad." (*Kapitalet*, I, 2, 778) Lantbefolkningens utarmning och ruiner framkallar i sin tur en reservarmé av arbetare för kapitalet. En del av lantbefolkningen i varje kapitalistiskt land "är därför alltid beredd att övergå till stads- eller manufakturproletariatet ... (Med manufaktur menas här alla näringar utom jordbruket.) Denna källa till relativ överbefolkning flyter oavbrutet ... Lantarbetarens lön pressas därvid ned till ett minimum, och han står ständigt med ena foten i fattighuset." (*Kapitalet*, I, 2, 668) Bondens privatäganderätt till den jord han brukar är småproduktionens grundval och förutsättningen för dess blomstring och för dess utveckling till klassisk form. Men denna småproduktion är endast förenlig med trånga, primitiva gränser för produktionen och samhället. Under kapitalismen "ser man att exploateringen av bönderna bara till sin form skiljer sig från exploateringen av industriproletariatet. Den som exploaterar är densamma, *kapitalet*. Den enskilde kapitalisten exploaterar den enskilde bonden genom hypoteket och ockraren. Kapitalistklassen exploaterar bondeklassen genom *statsskatterna*." (Klasstriderna i Frankrike) "Bondens parcell är endast den förevändning som möjliggör för kapitalisten att pressa ut profit, räntor och jordränta av jordbruket och att låta det bli jordbrukarens sak att se till hur han skall kunna få ihop sin lön för arbetet." (Louis Bonapartes 18:e Brumaire) Vanligen avlämnar bonden t o m till det kapitalistiska samhället, dvs kapitalistklassen, en del av arbetslönen och sjunker ned "till samma nivå som en arrendator på Irland – och allt detta under förevändning att han äger sin jord". (Klasstriderna i Frankrike) Vari består "en av orsakerna till att spannmålspriset i länder med dominerande parcellegendom står lägre än i länder med kapitalistiskt produktionssätt"? (*Kapitalet*, III, 2, 340) Den består i att bonden ger samhället (dvs kapitalistklassen) en del av merprodukten till skänks. "Detta lägre pris [på spannmål och andra jordbruksprodukter] är alltså ett resultat av producenternas armod och ingalunda av deras arbetes produktivitet." (*Kapitalet*, III, 2, 340) Den mindre jordegendomen, småproduktionens normala form, degraderas under kapitalismen, förintas och går under. "Enligt sin natur utesluter parcellegendomen: utveckling av arbetets samhälleliga produktivkrafter och samhälleliga

* Orden "på landsbygden" saknas i den svenska översättningen av *Kapitalet*, Tredje boken, Bo Cavefors Bokförlag/Clarté, 1978, s 707. Red

former, av kapitalets samhälleliga koncentration, boskapsskötsel i stor skala och en progressiv tillämpning av vetenskapen. Den måste överallt undergrävas av ocker och skattesystem. Kapitalutlägget för jordpriset hindrar att detta kapital användes i själva odlingen av jorden. Den medför en oändlig sönderdelning av produktionsmedlen och uppsplittring av producenterna. [Kooperationen, dvs andelslag av småbönder, som spelar en utomordentligt borgerligt progressiv roll, försvagar denna tendens utan att upphäva den. Man får inte heller glömma, att de kooperativa föreningarna är mycket fördelaktigare för de förmögnare bönderna men betydligt mindre, nästan inte alls fördelaktiga för massan av de fattiga, och att de kooperativa föreningarna sedan själva börjar utsuga lönarbete.] Oerhört slöseri med människokraft. Tilltagande försämring av produktionsbetingelserna och fördyring av produktionsmedlen – en obeveklig lag för parcellegendomen.” Såväl inom jordbruket som inom industrin genomför kapitalismen produktionsprocessens omdaning endast till priset av ”producenternas martyrium”. ”Lantarbetarnas utspridning över större områden försvagar deras motståndskraft, medan koncentrationen stärker stadsarbetarnas. Liksom i stadsindustrin utvinns man i det moderna jordbruket en större rörlighet och stegrad produktivkraft i arbetet genom att själva arbetskraften ödelägges och avtynar. Och varje framsteg i det kapitalistiska jordbruket är inte endast ett framsteg i konsten att utsuga arbetarna utan också i konsten att utsuga jorden ... Den kapitalistiska produktionen kan endast utveckla produktionstekniken och den samhälleliga organisationen genom att samtidigt förstöra all rikedomens urkällor: jorden och arbetaren.” (Kapitalet, I, slutet av 13:e kapitlet)

Socialismen

Av det föregående framgår, att Marx helt och uteslutande härleder oundvikligheten av det kapitalistiska samhällets omdaning till ett socialistiskt ur det moderna samhällets ekonomiska rörelselag. Arbetets församhälleligande, som i tusentals former och allt hastigare skrider framåt och som under halvseklerna sedan Marx gick bort särskilt tydligt kommer till synes i storindustrins, de kapitalistiska kartellernas, syndikatens och trusternas tillväxt liksom i finanskapitalets gigantiska ökning i omfång och makt – - det är den viktigaste materiella grundvalen för att socialismen med nödvändighet kommer. Den intellektuella och moraliska drivkraften för och den fysiska verkställaren av denna omdaning är det av kapitalismen själv skolade proletariatet. Dess kamp mot bourgeoisin, som antar skiftande och allt innehållsrikare former, blir med nödvändighet en politisk kamp som siktar på proletariatets erövring av den politiska makten (”proletariatets diktatur”). Församhälleligandet av produktionen kan inte annat än leda till produktionsmedlens övergång i samhällets ägo, till att ”expropriatorerna blir exproprierade”. En enormt stegrad arbetsproduktivitet, kortare arbetsdag, ersättande av den primitiva, splittrade småproduktionens kvarlevor och spillror med effektivare kollektivt arbete – det är de direkta följderna av denna övergång. Kapitalismen bryter slutgiltigt sammanhanget mellan jordbruk och industri men förbereder samtidigt genom sin högsta utveckling nya element för detta sammanhang, för industrins förening med jordbruket genom en medveten tillämpning av vetenskapen och av det kollektiva arbetets kombinerings och för ett nytt slags bosättning för mänskligheten (med avskaffande av den lantliga avskildheten, världsfrånvändheten och förvildningen, liksom också av den onaturliga sammangyttringen av gigantiska massor i storstäder). En ny familjeform, nya förhållanden i kvinnans ställning och i den uppväxande generationens fostran förbereds genom den moderna kapitalismens högsta former: kvinno- och barnarbetet, kapitalismens upplösning av den patriarkaliska familjen antar i det nutida samhället oundvikligen de mest fruktansvärda, katastrofala och motbjudande former. Likväl ”... skapar ... storindustrin den nya ekonomiska grundvalen för en högre form av familjeliv och för ett bättre förhållande mellan könen, genom att den tilldelar kvinnor, barn och ungdomar avgörande roller i den samhälleliga produktionsprocessen utanför hemmet. Det

är naturligtvis lika enfaldigt att tro, att familjens kristligt-germanska form är evig och oföränderlig, som att anse att den gammalromerska eller den gammalgrekiska eller den orientaliska var det. Alla dessa former är för övrigt led i en sammanhängande historisk utveckling. Det är också uppenbart, att samarbete mellan människor av bägge könen och ur olika åldersstadier i samma produktionsprocess under lämpliga samhällsförhållanden bör kunna bilda grundvalen för en human utveckling. Under de brutala kapitalistiska formerna är detta samarbete i stället en källa till fördärv och slaveri, emedan arbetaren är till för produktionsprocessen, inte omvänt produktionsprocessen för arbetaren.” (Kapitalet, b I, slutet av 13:e kapitlet) Fabrikssystemet visar oss ”grunden till framtidens barnuppfostran genom att för alla barn över en viss ålder kombinera produktivt arbete med undervisning och gymnastik, inte bara som en metod att stegra den samhälleliga produktionen utan även som den enda metoden att producera allsidigt utvecklade människor”. (Ibid) På samma historiska grundval, inte bara när det gäller att förklara det förgångna, utan också när det gäller att oförskräckt förutse framtiden och bedriva en djärv praktisk verksamhet som är inriktad på att förverkliga den, ställer den marxiska socialismen också frågorna om nationaliteten och om staten. Nationerna är en ofrånkomlig produkt och en ofrånkomlig form för den samhälleliga utvecklingens borgerliga epok. Inte heller arbetarklassen kunde växa sig stark, träda in i sin mannaålder och formeras, utan att ”konstituera sig själv som nation” och utan att vara ”nationell” (”om också ej i samma mening som bourgeoisin”). Men kapitalismens utveckling bryter allt mer ned de nationella skrankorna, förintar den nationella isoleringen och sätter klassmotsättningarna i de nationella motsättningarnas ställe. I de utvecklade kapitalistiska länderna är det därför fullkomligt sant, att ”arbetarna har intet fädernesland”, och att ”samfällid aktion” av åtminstone de civiliserade ländernas arbetare är ”en av de första betingelserna för proletariats befrielse” (Kommunistiska manifestet). Staten, detta organiserade våld, uppstod ofrånkomligt på en bestämd utvecklingsnivå hos samhället, nämligen när detta splittrades i oförsonliga klasser, när det inte längre kunde existera utan en ”makt”, som skenbart står över samhället och, till en viss grad avskilt sig från detta. Eftersom staten uppstår ur klassmotsättningar blir den ”den mäktigaste, ekonomiskt härskande klassens stat, vilken klass genom denna stat också blir politiskt härskande klass och sålunda finner nya medel att hålla nere och utsuga den förtryckta klassen. Sålunda var den antika staten framför allt slavägarnas stat för att hålla nere slavarna, liksom feodalstaten var adelns organ för att hålla nere de livegna och dagsverksskyldiga bönderna och den moderna representativstaten ett verktyg för kapitalets utsugande av lönearbetet.” (Engels i Familjens, privategendomens och statens ursprung, där han framlägger sina och Marx’ åsikter.) Inte ens den borgerliga statens friaste och mest progressiva form, den demokratiska republiken, upphäver i någon mån detta faktum, utan förändrar bara dess form (regeringens band med börsen, korruption – direkt och indirekt – av tjänstemännen, pressen osv). Socialismen, som leder till att klasserna försvinner, leder därmed också till att staten försvinner. ”Den första handling”, skriver Engels i Anti-Dühring, ”med vilken staten verkligen framträder som representant för hela samhället – besittningstagandet av produktionsmedlen i samhällets namn – är tillika dess sista självständiga handling som stat. En statsmakt som ingriper i samhällets förhållanden blir överflödig på det ena området efter det andra och staten avsomnar av sig själv. I stället för en regering över personer får vi en förvaltning av tingen och en ledning av produktionsprocessen. Staten ‘avskaffas’ inte, *den dör bort*.” ”Samhället, som nyorganiserar produktionen på grundval av fri och lika association mellan producenterna, placerar hela statsmaskineriet på den plats, där det då kommer att höra hemma i fornminnesmuseet, vid sidan av spinnrocken och bronsyxan.” (Engels, Familjens, privategendomens och statens ursprung)

Slutligen måste man, ifråga om den marxiska socialismens ställning till småbönderna som också kommer att bli kvar under den epok, när expropriatorerna exproprieras, hänvisa till ett uttalande av Engels som ger uttryck åt Marx’ tankar: ”Om vi är i besittning av statsmakten,

kan vi inte tänka på att med våld expropriera småbönderna (likgiltigt om med eller utan ersättning), såsom vi är tvingade att göra med storgodsägarna.

Vår uppgift gentemot småbonden består främst i att leda över hans privatrörelse och privategendom i en kollektiv dylik, inte med våld utan genom exempel och erbjudande av samhällelig hjälp för detta ändamål. Och då har vi utan tvivel medel nog att ställa i utsikt för småbonden sådana fördelar, vilkas värde han redan nu måste klart inse.” (Engels, Till agrarfrågan i väst, utgiven av Aleksejeva, s 17, den ryska översättningen är behäftad med fel. Originalen finns i Die Neue Zeit.)

Proletariatets klasskampstaktik

Sedan Marx redan 1844-45 hade klarlagt en av den gamla materialismens största brister, nämligen att den var oförmögen att förstå betingelserna för den revolutionära praktiska verksamheten och uppskatta dess betydelse, ägnade han under hela sitt liv jämsides med sina teoretiska arbeten en outröttlig uppmärksamhet åt frågorna om proletariatets klasskampstaktik. Marx’ *samtliga* verk, och särskilt hans år 1913 utgivna brevväxling med Engels i fyra band, lämnar i detta avseende ett kolossalt material. Detta material är ännu inte på långt när fullständigt samlat, sammanfattat, studerat och genomarbetat. Därför måste vi här inskränka oss till helt allmänna och korta anmärkningar, varvid vi betonar, att utan *denna* sida höll Marx med rätta materialismen för halv, ensidig och död. Huvuduppgiften för proletariatets taktik fastställde Marx i strikt överensstämmelse med alla premisser i sin materialistiskt dialektiska världsåskådning. Endast ett objektvt hänsynstagande till summan av relationerna mellan alla klasser utan undantag i ett givet samhälle och följaktligen också hänsynstagande till detta samhälles objektiva utvecklingsnivå och till relationerna mellan detta och andra samhällen kan tjäna som grundval för en riktig taktik för den framstegsvänliga klassen. Härvid betraktas alla klasser och länder inte statiskt utan dynamiskt, dvs inte i orörligt tillstånd utan i rörelse (vars lagar framgår ur varje klass’ ekonomiska existensbetingelser). Rörelsen betraktas i sin tur inte bara från det förgångnas utan också från framtidens synpunkt, inte enligt ”evolutionisternas” flacka uppfattning, som endast ser långsamma förändringar, utan dialektiskt: ”I de stora historiska utvecklingarna är 20 år inte mer än en dag”, skrev Marx till Engels, ”ehuru det sedan återigen kan komma dagar, som i sig sammanfattar 20 år.” (Brevväxling, b III, s 127) På varje utvecklingsstadium, i varje ögonblick måste proletariatets taktik ta hänsyn till denna den mänskliga historiens objektvt oundvikliga dialektik. Å ena sidan bör epoker av politisk stagnation eller i snigeltempo gående s k fredlig utveckling utnyttjas för att utveckla den progressiva klassens medvetande, kraft och kampduglighet, medan å andra sidan hela detta utnyttjandearbete bör föras i riktning mot ifrågavarande klass’ ”slutmål” och för att göra denna klass i stånd att praktiskt lösa de stora uppgifterna under de stora dagar ”som i sig sammanfattar 20 år”. I denna fråga är två yttranden av Marx särskilt viktiga, det ena ur Filosofins elände om proletariatets ekonomiska kamp och dess ekonomiska organisationer och det andra ur Kommunistiska manifestet om dess politiska uppgifter. Det första lyder: ”Storindustrin sammanför en mängd med varandra obekanta människor på en plats. Konkurrensen splittrar dem i deras intressen. Men upprätthållandet av lönen, detta gemensamma intresse gentemot mästaren, förenar dem i en gemensam motståndstanke – *koalitionen* . . . De till en början isolerade koalitioner” utbildar sig ”till grupper, och gentemot det alltid förenade kapitalet blir associationernas upprätthållande för dem nödvändigare än lönerna . . . I denna kamp – ett sannskyldigt inbördeskrig – förenar och utvecklar sig alla element för en kommande drabbning. En gång bragt till denna punkt antar koalitionen politisk karaktär.” Här har vi programmet och taktiken för den ekonomiska kampen och den fackliga rörelsen för årtionden framåt, under hela den långa period då proletariatets krafter förbereds ”för en kommande drabbning”. Detta bör jämföras med talrika

hänvisningar, i vilka Marx och Engels med den brittiska arbetarrörelsen som exempel, visar hur den industriella ”blomstringen” framkallar försök att ”köpa proletariatet” (Brevväxling, I, 136) och avleda det från kampen; hur denna blomstring överhuvudtaget ”demoraliserar arbetarna” (II, 218); hur det brittiska proletariatet ”förborgerligas, så att denna den mest borgerliga av alla nationer [den brittiska] slutligen tycks vilja bringa det därhän, att den jämte bourgeoisin får en borgerlig aristokrati och ett borgerligt proletariat” (II, 290); hur den ”revolutionära energin” förflyktigas hos detta proletariat (III, 124); hur man måste vänta en längre eller kortare tid tills ”de brittiska arbetarna befriat sig från sin skenbara bourgeoisinfektion” (III, 127); hur den brittiska arbetarrörelsen saknar ”de gamla chartisternas eldiga anda” (1886, III, 305); hur de brittiska arbetarledarna blir ett slags mellanting ”mellan den radikale borgaren och arbetaren” (om Holyoak, IV, 209); hur den brittiske arbetaren på grund av Englands monopolställning och så länge denna monopolställning inte brutit samman ”inte vill röra sig ur fläcken” (IV, 433). Den ekonomiska kampens taktik i samband med arbetarrörelsens allmänna gång (*och utgång*) betraktas här från en beundransvärt omfattande, allsidig, dialektisk och sant revolutionär ståndpunkt.

Kommunistiska manifestet ställde upp följande marxistiska grundsats om den politiska kampens taktik. ”De [kommunisterna] kämpar för uppnåendet av arbetarklassens omedelbart närbeliggande mål och intressen, men de representerar inom den nuvarande rörelsen samtidigt rörelsens framtid.” I överensstämmelse med detta stödde Marx 1848 ”agrarrörelsen” parti i Polen, ”samma parti, som framkallade Krakau-upproret 1846”. I Tyskland stödde Marx 1848-49 den extremt revolutionära demokratin, och han tog senare aldrig tillbaka vad han då hade sagt om taktiken. Den tyska bourgeoisin betraktade han som ett element, vilket ”redan från första början” var ”benäget att förråda folket [endast ett förbund med bönderna hade kunnat ge bourgeoisin möjlighet att fullständigt förverkliga dess uppgifter] och att kompromissa med det gamla samhällets krönte representant”. Så här sade Marx i en sammanfattande analys av den tyska bourgeoisins klassläge i den borgerligt demokratiska revolutionens epok – för övrigt ett mönstergillt exempel på en materialism, som betraktar samhället i rörelse och därvid inte endast den sida av rörelsen som är riktad *bakåt*: ”... utan tro på sig själv, utan tro på folket, knorrande mot överklassen, skälvande för underskikten ... uppskrämd av världsstormen; ingenstädes energi, överallt plagiat ... utan initiativ ... en eländig gubbe, som såg sig själv dömd till att leda ett robust folks första ungdomsströmmar utifrån sina egna ålderdoms-svaga intressen.” (Neue Rheinische Zeitung, 1848, se Litterär kvarlåtenskap, b III, s 212) Som orsak till revolutionens misslyckande 1848 betecknade Marx ungefär 20 år senare i ett brev till Engels (III, 224) det förhållandet, att bourgeoisin hade föredragit fred med slaveriet inför blotta utsikten till kamp för friheten. Då revolutionsepoken 1848-49 var slut, gick Marx emot varje revolutionslek (Schapper och Willich och kampen mot dem) och krävde, att man skulle förstå att arbeta under den nya epoken, som skenbart ”fredligt” förberedde nya revolutioner. I vilken anda Marx krävde att detta arbete skulle utföras framgår av hans bedömning av läget i Tyskland under den mörkaste reaktionstiden 1856: ”The whole thing in Germany [Hela saken i Tyskland] kommer att bero på möjligheten to back the Proletarian revolution by some second edition av the Peasant’s war [att stödja den proletära revolutionen genom något slags andra upplaga av bondekriget].” (Brevväxling, II, 108) Så länge den demokratiska (borgerliga) revolutionen i Tyskland inte var avslutad, inriktade Marx hela uppmärksamheten i det socialistiska proletariatets taktik på att utveckla böndernas demokratiska energi. Han ansåg, att Lassalles hållning ”objektivt ... är förräderi mot hela arbetarrörelsen till förmån för preussarna” (Brevväxling, III, 210), bl a just på grund av hans efterlåtenhet mot godsägarna och den preussiska nationalismen. ”I ett övervägande jordbruksland...”, skrev Engels 1865 i ett tankeutbyte med Marx med anledning av en planerad gemensam förklaring i pressen, ”är det en gemenskap ... att i industriproletariatets namn uteslutande överfalla bourgeoisin och därvid inte ägna ett ord åt den feodala högadelns patriarkaliska ’prygelexploatering’ av

lantproletariatet.” (III, 217) Under perioden 1864-70, när den epok närmade sig sitt slut, då den borgerligt demokratiska revolutionen fullbordades i Tyskland och då utsugarklasserna i Preussen och Österrike kämpade för att på ett eller annat sätt slutföra denna revolution *uppifrån*, fördömde Marx inte bara Lassalle, som sökte vinna Bismarcks gunst, utan tillrättavisade också Liebknecht, som hade hemfallit åt ”austrofili” och försvarade partikularismen. Marx krävde en revolutionär taktik, som lika skoningslöst kämpade mot Bismarck som mot anhängarna av ”austrofili”, en taktik som inte anpassade sig till ”segraren”, den preussiske junkern, utan omedelbart på nytt tog upp den revolutionära kampen mot honom *och just på den grund* som lagts av preussarnas militära segrar (Brevväxling, III, 134, 136, 147, 179, 204, 210, 215, 418, 437, 440f). I internationalens berömda upprop av den 9 september 1870 varnade Marx det franska proletariatet för ett för tidigt uppror. Men när upproret likväl bröt ut (1871) hälsade Marx med hänförelse massornas ”himlastormande” revolutionära initiativ (Marx’ brev till Kugelmann). Den revolutionära aktionens nederlag i denna situation, liksom i många andra, var ur Marx’ dialektiska materialism ett mindre ont för den proletära kampens allmänna förlopp *och utgång* än uppgivandet av en intagen position, en kapitulation utan kamp: en sådan kapitulation skulle ha demoraliserat proletariatet och undergrävt dess kampduglighet. Marx, som helt och fullt förstod att uppskatta utnyttjandet av de legala kampmedlen under tider av politisk stagnation och förhärskande borgerlig legalitet, fördömde 1877-78, efter utfärdandet av undantagslagen mot socialisterna, skarpt Mosts ”revolutionära fraser”. Men lika skarpt, om inte skarpare, angrep han opportunisten, som då för en tid bemäktigat sig det officiella socialdemokratiska partiet, vilket inte genast gav prov på fasthet ståndaktighet, revolutionär hållning och beredvillighet att övergå till illegal kamp som svar på socialistlagen (Brevväxling, IV, 397, 404, 418, 422, 424; jfr också breven till Sorge).

Skrivet i juli-november 1914

Publicerat med förkortningar 1915 i Bröderna Granats encyklopedi, sjunde uppl, b 28
Förordet tryckt i broschyren: N Lenin, *Karl Marx*, Priboj, Moskva 1918

V I Lenin, *Samlade skrifter*, 5:e ry uppl, b 26, s 45-81